

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ СКЛАДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

І.А. Вакулєнко¹, асистент кафедри управління

*¹Сумський державний університет,
м. Суми, Україна
E-mail: vakulenko@ssu.edu.ua*

У роботі розглянуто вплив збройного конфлікту на Донбасі на стан енергетичного сектору України. У тому числі проаналізовано зміну структури паливно-енергетичного балансу у період до збройного конфлікту (2012-2013 рр.) та після 2014 року. Визначено ключові фактори, що вплинули на трансформаційні процеси в енергетичному секторі. Здійснено оцінку наслідків збройного конфлікту на Донбасі на енергетику країни, визначено перспективи її розвитку, а також наявні та потенційні загрози з позицій забезпечення енергетичної безпеки як складової національної економічної безпеки.

***Ключові слова:** енергетика, національна безпека, Донбас, паливно-енергетичний баланс, економічні реформи.*

DOI 10.21272/1817-9215.2018.2-08

ВСТУП

Енергетичний сектор є ключовим у забезпеченні економічного розвитку національної економіки. Контроль над енергетичними ресурсами, які є домінуючим видом палива на певному етапі техніко-технологічного розвитку продуктивних сил, є дієвим важелем економічного розвитку країни. Світове лідерство Великобританії у період масштабного використання кам'яного вугілля для потреб промисловості, ґрунтувалося на значних його запасах та обсягах видобутку. Наявність та доступність енергетичної сировини слугувала імпульсом для подальшого збагачення країни: від експорту паливної сировини та розвитку власної промисловості з використанням дешевого палива до подальших переваг, здобутих внаслідок розширення торгових зв'язків та колонізаторської політики. Сучасним прикладом високого рівня економічного розвитку, що ґрунтується на доходах від експорту паливно-енергетичної сировини є країни ОПЕК. Зокрема, ВВП Саудівської Аравії – одного з найбільших експортерів нафти у світі - складає 644,9 млрд дол. США станом на 2016 р. [1] або 20,318 тис. дол. США/особу. Натомість країни, що є імпортерами енергетичних ресурсів, повинні витратити значні кошти для забезпечення промисловості, населення, бюджетних установ та організацій третього сектору, що є кінцевими користувачами та відповідно платниками, необхідною кількістю енергії. Для порівняння ВВП України, яка є імпортером енергетичних ресурсів, станом на 2016 р. складає 93,3 млрд дол. США або 2,2 тис. дол США/особу [2]. Окрім того, залежність від імпорту ключових енергетичних ресурсів робить країну вразливою до зовнішніх загроз, якими можуть бути, як економічні, так і неекономічні фактори. Після анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі Україна опинилася у скрутному становищі через припинення постачання природного газу з РФ. Доцільно дослідити отриманий досвід виходу з кризової ситуації та супровідні процеси, а також визначити наслідки, які вже настали, та очікуються у майбутньому з позицій забезпечення енергетичної безпеки держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема економічної безпеки країни у контексті енергетичної безпеки широко висвітлена у наукових працях та дослідженнях. Зокрема, місце енергетики серед інших компонентів економічної безпеки знайшло відображення у дослідженнях Лойко В.В. [3]. Дзядикевич Ю.В. досліджував шляхи забезпечення енергетичної безпеки країни. [4]. Сабадаш В.В. приділив увагу геополітичним аспектам, що впливають на енергетичний сектор України в контексті забезпечення економічної безпеки [5]. Однак питання впливу надзвичайних обставин, якими є військовий конфлікт, що супроводжується втратою енергетичної ресурсної бази, на функціонування та напрямки трансформації енергетичного сектору є недостатньо вивченими.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою статті є аналіз процесів, що відбуваються в енергетичному секторі України після початку збройного конфлікту на Донбасі, виявлення наслідків даних процесів та перспектив подальшого розвитку енергетичного сектору України з позицій забезпечення енергетичної складової національної безпеки економі України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Паливно-енергетичний баланс країни дозволяє якісно та кількісно оцінити стан споживання та виробництва енергетичних ресурсів країни. Для цілей дослідження доцільно здійснити оцінку стану енергетики України у період 2012-2013 рр. та 2014-2016 рр. У табл. 1 та табл. 2 наведено дані щодо паливно-енергетичного балансу України у 2012-2013 рр. та 2014-2016 рр. відповідно.

Таблиця 1 – Паливно-енергетичний баланс України на 2012-2013 рр., тис. тне [6, 7]

Постачання та споживання енергії	Рік	Вугілля й торф	Сира нафта	Нафтопродукти	Природний газ	Атомна енергія	Гідроенергія	Вітрова, сонячна енергія	Біопаливо та відходи	Електроенергія	Теплоенергія	Усього
Виробництво	2012	40256	3414	-	15403	23653	901	53	1565	-	-	85247
	2013	40787	3167	-	16022	21848	1187	104	1923	-	1000	85914
Імпорт	2012	9926	1625	8370	26590	-	-	-	1	8	-	46520
	2013	9022	849	7258	22589	-	-	-	1	3	-	39722
Експорт	2012	-5192	-66	-1679	-	-	-	-	-75	-994	-	-8007
	2013	-6298	-36	-960	-	-	-	-	-65	-854	-	-8213
Міжнародне бункерування	2012	-	-	-306	-	-	-	-	-	-	-	-306
	2013	-	-	-126	-	-	-	-	-	-	-	-126
Зміна запасів	2012	-2272	77	174	1024	-	-	-	31	-	-	-966
	2013	-1961	-1	-244	834	-	-	-	17	-	-	-1356
Загальне постачання первинної енергії	2012	42718	5050	6559	43018	23653	901	53	1522	-987	-	122488
	2013	41427	3978	5928	39444	21848	1187	104	1875	-851	1000	115940

Дані табл. 1 свідчать про високий рівень споживання енергетичних ресурсів в Україні протягом 2012-2013 рр. У структуру споживання енергетичних ресурсів у 2013 році значне місце займали вугілля та торф – 35,7%, природний газ – 34,0%, а також атомна енергія – 18,8%. Частка нафти та нафтопродуктів у структурі споживання енергетичних ресурсів становила 8,5%. З позицій національної безпеки економіки України важливо визначити енергетичні ресурси, що були імпортовані. До таких

належать природний газ, частка імпорту якого у структурі постачання та споживання енергії склала 57,3%, а також продукти переробки нафти, яких у 2013 році було імпортовано 122,4% до внутрішньої потреби (960 тис. т нафтового еквіваленту (тне) продуктів нафтопереробки було експортовано з України). Варто зазначити, що суттєвими були обсяги імпорту вугілля, понад 9 млн тис. тне, проте з урахуванням експорту видобутого в Україні вугілля експортно-імпортне сальдо становило -2,72 млн тне. Енергія отримана від атомних електростанцій, гідроелектростанцій, вітрова та сонячна енергія використовувалася для внутрішніх потреб, значних експортно-імпортних операцій по даних видах енергії зафіксовано не було. У той же час експортно орієнтованим паливом, виробленим в Україні, може стати біопаливо, що пов'язано з обмеженістю внутрішнього ринку через невідповідність енергетичної інфраструктури до споживання даного виду енергоресурсу. Отже, Українська енергетика станом на 2013 рік залежала від імпортних енергетичних ресурсів на 27,2%.

Таблиця 2 – Паливно-енергетичний баланс України на 2014-2016 р., тис. тне [8, 9, 10]

Постачання та споживання енергії	Рік	Вугілля й торф	Сира нафта	Нафтопродукти	Природний газ	Атомна енергія	Гідро-електроенергія	Вітрова, сонячна енергія	Біопаливо та відходи	Електроенергія	Теплоенергія	Усього
Виробництво	2014	31891 2	2817	-	15022	23191	729	134	2399	-	745	76928
	2015	17423	2618	-	14814	22985	464	134	2606	-	571	61614
	2016	22869	2304	-	15175	21244	660	124	3348	-	599	66323
Імпорт	2014	10374	193	8117	15720	-	-	-	25	8	-	34437
	2015	9940	238	7887	13288	-	-	-	30	193	-	31575
	2016	10617	527	9155	8809	-	-	-	38	7	-	29152
Експорт	2014	-4915	-70	-747	-	-	-	-	-502	-733	-	-6967
	2015	-487	-22	-90	-	-	-	-	-539	-309	-	-1447
	2016	-495	-25	-24	-	-	-	-	-554	-329	-	-1427
Міжнародне бункерування	2014	-	-	-131	-	-	-	-	-	-	-	-131
	2015	-	-	-124	-	-	-	-	-	-	-	-124
	2016	-	-	-157	-	-	-	-	-	-	-	-157
Зміна запасів	2014	-1774	102	407	2671	-	-	-	11	-	-	1417
	2015	469	17	27	-2047	-	-	-	5	-	-	-1529
	2016	-541	-	-586	1620	-	-	-	-1	-	-	492
Загальне постачання первинної енергії	2014	35576	3043	7645	33412	23191	729	134	1934	-725	745	105683
	2015	27344	2851	7700	26055	22985	464	134	2102	-116	571	90090
	2016	32450	2806	8387	25603	21244	660	124	2832	-323	599	94383

Порівняно з 2013 роком сукупне споживання енергетичних ресурсів скоротилося на 18,6%, що пов'язано не лише з енергозберігаючими заходами, реалізованими в рамках державних та регіональних програм розвитку та модернізації енергетики України органами державної та місцевої влади, приватними та державними підприємствами та домогосподарствами, а значною мірою зі скороченням обсягів випуску продукції. Така ситуація була обумовлена, по-перше, втратою значного промислового потенціалу тимчасово окупованої території Донбасу та АР Крим, а, по-друге, погіршенням макроекономічної ситуації, що спричинила рецесію економіки України.

Енергетична система України у 2014 році опинилася у вразливому становищі, по-перше, у зв'язку зі значною залежністю від імпортних ресурсів, по-другу, через втрату

власних ресурсів, що займали значну частку у паливно-енергетичному балансі країни, а саме вугілля, вагома частка видобутку якого опинилася на непідконтрольній Україні території. Таким чином, у енергетичному секторі країни гостро постали декілька проблем. По-перше, необхідність заміщення імпортованих енергоресурсів, що постачалися з території РФ ресурсами, що виробляються чи видобуваються на території України, або шляхом їх імпорту з інших джерел. По-друге, скорочення споживання енергетичних ресурсів, особливо тих, що імпортуються. Частково результати зусиль, спрямованих на вирішення вказаних проблем, можна відслідкувати на кількісних та структурних змінах паливно-енергетичного балансу країни, що також дає змогу визначити окремі тенденції розвитку (модернізації) енергетичної системи України.

У 2016 році у структурі споживання та постачання енергетичних ресурсів переважали: вугілля – 34,4%, природний газ – 27,1%, атомна енергія – 22,5%, нафта та нафтопродукти – 11,6%. Таким чином, частка вугілля залишилася на рівні 2013 року, природного газу зменшилася на 6,9%, а атомної енергії зросла на 3,7%. Однак, незважаючи на незначні структурні зміни, кількісне скорочення споживання зазначених видів енергоресурсів є значним. У 2016 році порівняно з 2013 р. рівень споживання вугілля та торфу знизився на 21,7%, а природного газу – на 35,1%. Проте частка імпорту вугілля відносно сукупного його споживання у 2016 році збільшилася до 31,2%, негативне експортно-імпорتنе сальдо склало -10122 тис. тонн нафтового еквіваленту.

Загалом частка імпортованих енергетичних ресурсів у структурі їх споживання та постачання у 2016 році становила 29,4%. Таким чином, протягом 3-х років від початку збройного конфлікту на Донбасі не вдалося досягти зниження енергозалежності України за рахунок скорочення частки імпортованих енергетичних ресурсів, яка зросла на 2,2%. Однак вдалося диверсифікувати постачання вугілля та природного газу, знизивши ризик виникнення кризової ситуації в енергетиці. Для глибшого розуміння трансформаційних процесів в енергетичному секторі України доцільно розглянути динаміку споживання та постачання енергоресурсів за найбільш значимими для енергетики України видами. Динаміка споживання природного газу, вугілля та торфу, а також атомної енергії показана на рис. 1.

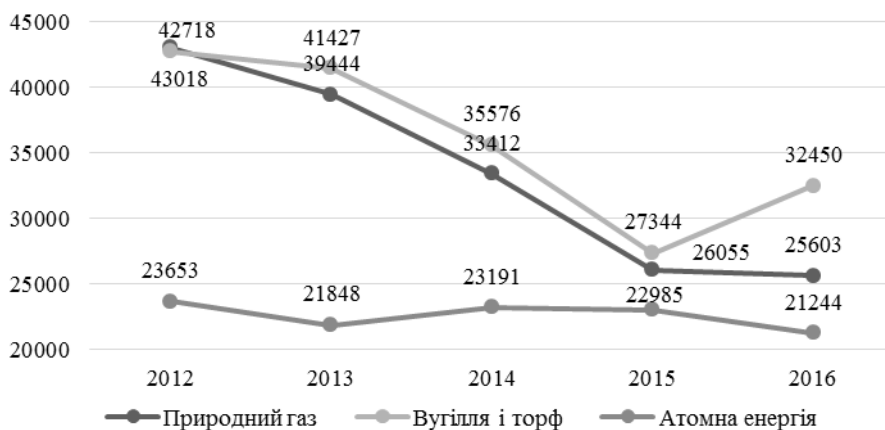


Рисунок 1 – Споживання та постачання природного газу, вугілля та торфу та атомної енергії в Україні у 2012-2016 рр., тис. тне [6-10]

Наведена на рис. 1 динаміка дозволяє доповнити характеристику змін в енергетичній системі України протягом досліджуваного періоду. Зокрема, спираючись на обсяги споживання природного газу та вугілля та державні програми, прийняті і реалізовані (або частково реалізовані) з метою оптимізації, як обсягів, так і структури споживання енергії, можна загальний висновок про тимчасовий характер досягнутих

результатів. Наприклад, споживання природного газу було зменшено, головним чином, двома способами: економією ресурсу та його заміщенням. У свою чергу, економії було досягнуто за рахунок: 1) зниження температурного режиму при опалюванні житлового фонду та бюджетної сфери; 2) через модернізацію енергетичної інфраструктури. Зниження температурного режиму - одноразовий вимушений захід, який немає перспективи для подальшого зниження енергоспоживання. Модернізація об'єктів енергетичного сектору сприяла підвищенню ефективності енергетичної системи України. Однак здійснення енергоефективних засобів мало обмежений спектр та було здійснено із суттєвими прорахунками. Зокрема, масовий перехід на опалення будівель твердим паливом, у першу чергу дровами, мав тимчасовий ефект. Проте високий попит на дрова спричинив суттєве зростання ціни, що, в результаті, спричинило вирівнювання вартості опалення природним газом та дровами. Відтак у наступні роки не варто очікувати тенденції до зростання обсягів використання дров для опалення, а відтак заміщення ними споживання природного газу. Натомість логічним є прогноз щодо стабілізації споживання природного газу на рівні 2016 року з можливими незначними коливаннями. Відновлення економіки країни спричинило зростаючий попит на енергію, що був забезпечений за рахунок імпорту вугілля. Це свідчить, що проблема неефективної енергогенерації на великих та середніх ТЕС та ТЕЦ не була вирішена.

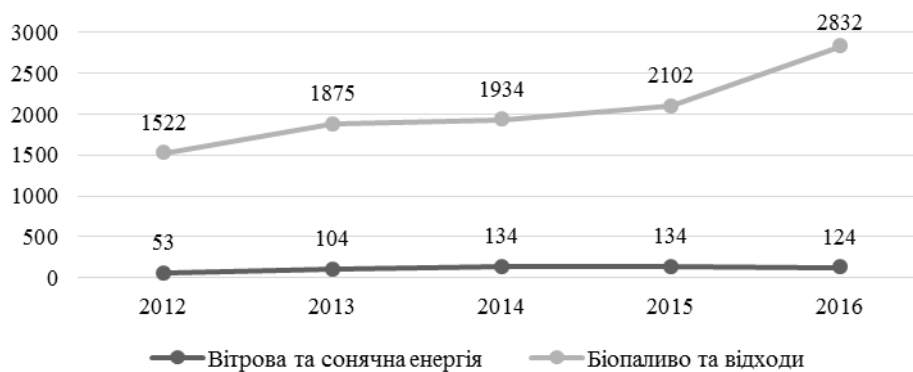


Рисунок 2 – Споживання та постачання вітрової та сонячної енергії та біопалива (у т.ч. відходів) в Україні у 2012-2016 рр., тис. тне [6-10]

Водночас протягом 2012-2016 рр. вдалося досягнути збільшення обсягів виробництва біопалива. Однак темпи зростання свідчать про продовження тренду, що існував до початку збройного конфлікту на Донбасі. Таким чином, можна стверджувати, що підтримка даного напрямку розвитку енергетики України не була першочерговим завданням уряду та місцевих органів влади у досліджуваний період. Остаточну оцінку розвитку вітрової та сонячної енергетики можна дати лише з урахуванням територіального фактору. Загальна тенденція свідчить про відсутність розвитку даного напрямку, проте варто мати на увазі, що найбільш один з найбільш сприятливих регіонів для розвитку даного енергетичного напрямку є Кримський півострів, що є тимчасово окупованою територією.

ВИСНОВКИ

Енергетична криза, що спостерігалася в Україні у результаті втрати значної частки вугільних енергетичних ресурсів та припинення імпорту природного газу з РФ, спричинила загрозу національній безпеці України та загострила необхідність модернізації енергетичного сектору. Водночас напрямки перетворень в енергетиці визначалися необхідністю екстренної заміни та зменшення споживання енергетичних

ресурсів, які виявилися дефіцитними, у першу чергу природного газу та вугілля. За результатами двох років можна стверджувати, що завдання модернізації енергетичної системи країни з позицій енергетичної безпеки були виконані лише частково, а перспективність здійснених заходів є неоднозначною. Позитивними результатами є скорочення обсягів споживання енергетичних ресурсів у 2016 році порівняно з 2013. Модернізація енергетичної інфраструктури, особливо шляхом утеплення будівель, заміни трубопроводів на попередньо ізольовані, впровадження систем моніторингу та контролю, обладнання індивідуальних теплових пунктів, дозволила підвищити ефективність енергетичної системи країни. Однак відсутність системного підходу та обмеженість заходів з підвищення енергоефективності призвели до нівелювання результатів значної частини інвестиційних проєктів. Отже, ключове завдання національної безпеки економіки в енергетичній сфері – забезпечення енергетичної незалежності – наразі не досягнуто і потребує зміни підходів до модернізації енергетичної системи країни.

SUMMARY

THE EFFECT OF THE DONBASS CONFLICT ON THE ENERGY COMPONENT OF UKRAINE'S NATIONAL ECONOMY SECURITY

Ihor Vakulenko,

Sumy State University,

2, Rymskogo-Korsakova st., 40007 Sumy, Ukraine

E-mail: vakulenko@ssu.edu.ua

The article examines the impact of armed conflict on the Donbass on the state of the energy sector of Ukraine. Including the analysis of changes in the structure of fuel and energy balance in the period prior to the armed conflict (2012-2013) and after 2014. The key factors that influenced the transformation processes in the energy sector were identified. An assessment of the consequences of the armed conflict in the Donbass on the energy sector of the country, the prospects for its development, as well as the present and potential threats from the standpoint of ensuring energy security as a component of national economic security are determined.

Keywords: *energy, national security, Donbass, fuel and energy balance, economic reforms.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Saudi Arabia GDP - Gross Domestic Product [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://countryeconomy.com/gdp/saudi-arabia?year=2016>
2. Ukraine GDP - Gross Domestic Product [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://countryeconomy.com/gdp/ukraine>
3. Лойко В.В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки / В.В. Лойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efek_2013_1_64.pdf
4. Дзядкевич Ю.В. Шляхи гарантування енергетичної безпеки України http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/inek_2014_3_3.pdf
5. Сабадаш В.В. Енергетична безпека України: конфліктність геополітичного вибору / В.В. Сабадаш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24474/1/Sabadash.pdf>
6. Енергетичний баланс України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/energ/en_bal/Bal_2012_u.zip
7. Енергетичний баланс України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/energ/en_bal/Bal_2013_u.zip
8. Енергетичний баланс України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/energ/en_bal/Bal_2014_u.zip
9. Енергетичний баланс України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/energ/en_bal/Bal_2015_u.zip
10. Енергетичний баланс України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/energ/en_bal/Bal_2016_u.zip

Надійшла до редакції 1 листопада 2018 р.